

מקורות לעיון במס' בבא מציעא: פרק השוכר את האומנין

דף ה

מ. זילברמן

מרחשון תשע"ג

(ע"ח:) **מגבת פורים ומתנות לאביונים**. איתא בגמ' (ע"ח:) מגבת פורים לפורים מגבת העיר לאותה העיר ואין מדקדקין בדבר אבל לוקחין את העגלים ושוחטין ואוכלים אותן והמותר יפול לכיס של צדקה ... ע"כ. ופירש"י, "ואין מדקדקין לומר דיים בפחות והמותר יפול לכיס של צדקה". וכתב הריטב"א דכדברי רש"י מבוררים בתוספתא, אבל בירושלמי מגילה אמרינן "אין מדקדקין במעות פורים אלא כל הפושט ידו ליטול נותנין לו כלומר שאין מדקדקין בדבר לומר אם הוא עני וראוי ליתן לו אם לא אלא נותנים לכל אדם שיבא ויתבע שאין יום זה מדין צדקה בלבד אלא מדין שמחה ומנות שהרי אף בעשירים כתיב ומשלוח מנות איש לרעהו ואומרים רבותינו ז"ל כי מטעם זה נהגו ליתן מעות פורים אף לגוי דכיון שאנו נוהגין ליתן לכל אדם אם לא נותן לגוי איכא איבה וקיי"ל (גיטין סא.) מפרנסין עניי גוים עם עניי ישראל מפני דרכי שלום הלכך בין מה שאמרו בתוספתא ובין מה שאמרו בירושלמי הכל אמת ויציב והרי הוא בכלל לשון אין מדקדקין בדבר".

הרי לפי הריטב"א מתנות לאביונים אינו רק מדין צדקה אלא גם משום שמחת פורים. והריטב"א כתב שגם פירוש התוספתא (וכך פירוש רש"י) וגם פירוש הירושלמי נכונים לדינא. אבל לא ברור אם רש"י יסכים לדברי הריטב"א. ויש להעיר דהריטב"א (וכן ברמב"ן ובשאר ראשונים) קשרו הא דמתנות לאביונים מדין שמחה ולא מדין צדקה בעלמא לבין המנהג לתת מתנות לאביונים אף לגוים. ואילו בבית מדרשו של רש"י מאד התנגדו למנהג זה. וז"ל במחזור ויטרי (סי' רמ"ה), "ראינו בני אדם שנוהגים בפורים לחלק מתנות לעבדים ולשפחות הדרים עם ישראל והיה הדבר קשה מאוד בעיני ר' כקוצים שדומה כאילו הוא מקיים עכשיו ומתנות לאביונים הנאמר בישראל ומתוך שמתחילה התחילו עניים המתביישים לשלוח התינוקות על פתחיהם של ישראל נהגו לתת אף לשפחות ומיניקות שלא לצורך תינוקות ואין ר' נוהג היתר בדבר ובדבר זה אומר ר' (יום) טוב כזורק צרור לים שמראה עצמו כי משלוח מתנות נעשו היום אף לגוים ...". ודברים דומים בסדור רש"י (סי' שמ"ו) ובשבולי הלקט (סי' ר"ב). ובכמה ממקורות אלו התייחסו התנגדות זו כבר לרבינו קלונימוס. ובסדור רש"י (סי' שמ"ו) כתב, "ובפורים אין קצבה וכל מה שיבקש כל אחד ליתן יתן **מפני שהיא צדקה וצדקה כל אחד ואחד לפי עין שלו הוא נותן** וזהו שאמרו חכמים מקדימין ליום הכניסה, גובין בו ביום ומחלקין מעות בו ביום לא בשביל שקלים **אלא צדקה בעלמא** משום שנאמר מתנות לאביונים".

ואפשר שיש כמה נ"מ בין אם מתנות לאביונים הוא מדין צדקה גרידא או אף משום שמחת פורים. דנחלקו האחרונים אם אף עניים מחוייבים במצות מתנות לאביונים. כתב הט"ז (סי' תרצ"ד סק"א) בשם הב"ח דאפילו עני המתפרנס מהצדקה חייב במתנות לאביונים כמו בד' כוסות של פסח מה שאין כן בשאר צדקה שאינו חייב רק פעם אחד בשנה כדי לקיים מצות צדקה. וכן פסק האליה רבה. וכתב הפמ"ג דזה פשוט. אך הביא מהפר"ח דאף דעני מחוייב במשלוח מנות אינו מחוייב במתנות לאביונים. ובמ"ב (סק"א) הביא דדעת

כמה מן האחרונים דחייבו. ובספר נטעי גבריא על הל' פורים תלה זה בהנ"ל. דאם חיוב מתנות לאביונים זה חיוב צקדה גרידא מסתבר דאין עניים מחוייבים בזה. אך אם זה מדין שמחת פורים אף עניים בכלל.

וראה בספר דברי הרב למו"ר הגר"צ שכטר שליט"א שהביא דנ"מ אי מותר לקחת מתנות לאביונים מכסף מעשר. וכך הניח השואל בשו"ת המהרי"ל (סי' נ"ו), דכתב השואל, "מי אמרינן כיון דהמעשר בלאו הכי שייכא להם לא יצא דהא נותן להם משלהם או דלמא עיקר תקנה כדי לשמחן אם כן יצא לאביונים כי אינם מקפידין אם נותן להם מעשר אם לאו רק שהם שמחים וטובת הנאה של מעשר הוא של בעלים וכשנותן לזה העני ולא לאחר אז הוי ליה שמחה". אך המהרי"ל דחה תלייה זו וכתב דאפי' אם מתנות לאביונים זה צדקה גרידא מ"מ הויא דבר שבחובה וכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין.

בשו"ת כתב סופר (או"ח סי' קמ"א) נסתפק במי ששלח משלוח מנות לרעהו ואין המקבל יודע מי שלח אליו אם יוצא. והציע דזה תלוי על מחלוקת הידועה ביסוד מצות משלוח מנות. דלדברי תה"ד דיסוד המצוה הוא למלאות חסרון מי שאין לו יוצא אף אם אין חבירו יודע מי שלח אליו ואולי אפי' עדיף כמו שמצינו במצות צקדה דאין לבייש המקבל. ואילו לדברי מנות הלוי דיסוד המצוה הוא משום חיבה שלום וריעות אינו יוצא בכה"ג. וכתב דקיי"ל כהצד השני ולכן נראה שאינו יוצא. ויש לדון לענין מתנות לאביונים להצד דאינו רק מדין צקדה אלא מדין שמחה, וכדברי הריטב"א אם נימא דיש עדיפות שהעני ידע ממי מקבל. אך להלכה לא העירו מזה, דאף אם יש במתנות לאביונים משום שמחה מ"מ עדיין יש פן צדקה.

בעני שנתן מתנות לאביונים לחבירו העני וחזר חבירו ונתן לו אותה הכסף פסק הפמ"ג דקיימו המצוה. בשו"ת תורה לשמה (סי' קצ"א) נסתפק השואל בזה, דאף דבמשלוח מנות קיי"ל במחלפי סעודתייהו יוצאים, אפשר דזה דוקא לענין משחול מנות דהוא משום שמחה משא"כ במתנות לאביונים דצריך להנות לשני ובזה לא מהנהו כלום, ועוד דבמשלוח מנות אף אם מחלפים סעודות מ"מ כל אחד מקבל דבר חדש משא"כ בכה"ג. והשיב דאין חילוק ואף בזה יוצא, והביא ראי' מהרמב"ם (פ"ו מתנות עניים הי"ד) דלענין מעשר עני בב' עאניים שקבלו שדה באריסות זה מפריש מעשר שני משדהו ונותן לחבירו העני וכן חבירו מפריש משדהו ונותן לו.